

(Monde diplomatique)

Готово да су успели да нас убеде: историја је завршена, капитализам на опште задовољство представља коначну форму друштвене организације, прихваћена је „идеолошка победа деснице” вера председника владе. Само неколико неизлечивих сањара још увек наклапа о некој само њима знаној будућности.

Невиђени финансијски потрес који се десио у октобру 2008, једним ударцем је срушио ово интелектуално здање. У Лондону, Дејли телеграф пише: „13. октобар 2008. у историји ће остати забележен као дан када је британски капиталистички систем признао свој пораз” [\(1\)](#). У Њујорку демонстранти су испред Волстрита носили транспаренте на којима је писало „Маркс је био у праву!” У Франкфурту један издавач је објавио да је продаја Капитала утростручена. У Паризу познати часопис, у досијеу од 30 страна, испитује „разлоге ренесансе” онога за шта се тврдило да је коначно мртво [\(2\)](#). Историја се поново понавља.

Што се више удубљујемо у Маркса, то више ствари откривамо. Ови редови написани пре више од 150 година као да говоре о данашњем добу: зато што финансијска аристократија диктира законе, управља државом, располаже свом влашћу, и преко штампе господари јавним мњењем, ми доживљавамо да се у свим сферама, од двора до последње крчме, шири иста проституција, иста бестидна превара, иста жеља за богаћењем, и то не кроз производњу већ кроз крађу богатства других људи” [\(3\)](#). Маркс је овде описивао прилике у Француској уочи револуције 1848. године...

Али, и поред очигледних сличности, разлике између два доба онемогућавају сваку директну транспозицију. Уместо тога, наилазимо на очигледну актуелност Марковог Капитала.

Одакле у ствари потиче величина садашње кризе? Ако је веровати оном што се о томе

пише, разлоге кризе треба тражити у нестабилности финансијских прихода, у немоћи тржишта капитала да се само регулише, у недостатку морала... Укратко, у слабостима система који влада оним што се, наспрот „реалној економији”, назива „виртуелна економија” - као да управо нисмо измерили колико је она такође реална.

Међутим, иницијална криза субпремија свој корен има у све већој беспарици милиона америчких домаћинстава и њиховој немогућности да отплате своје стамбене кредите. То нас приморава да узевши све у обзир, признамо како драма „виртуелног” своје корене има у „реалном”. А „реално”, у овом случају, јесте глобализована целина куповне моћи становништва. У условима експлозије нереално увећане вредности акција, у чијој основи је неумерен раст финансија, капитал се докопао радом створеног богатства, па у овом деформисаном стању радници којима је плата у просеку смањена за 10 одсто, што је велико снижење, већ четврт века тешко живе и то у име неолибералне догме.

Трубе морализма

Недостатак финансијске регулативе, одговорности управљача, берзанског морала? Свакако. Али, ако смо одбацили табуе, онда морамо ићи још даље: морамо довести у питање принцип који је овај систем претворио у неприкосновену догму и усмерити се на онај последњи корен ствари који је Маркс назвао „општи закон капиталистичке акумулације”. Тамо где приватна капиталистичка својина представља услов друштвене производње, доказује он, „сва се средства производње претварају у средства експлоатације произвођача и доминације над њим”. Произвођач постаје жртва грамзивости власника, акумулације која се сама собом храни и тежи да се отргне контроли. „Акумулација богатства на једној страни”, за последицу има „сразмерну акумулацију беде”, на другој. А из тога се неумољиво рађају премисе жестоких комерцијалних и банкарских криза [\(4\)](#). Овде се стварно ради о нама.

Криза се појавила у сфери кредита али се њена деструктивна сила обликовала у сфери производње коју прати све неправеднија расподела додатне вредности између рада и капитала, талас пред чијом је силином синдикализам био немоћан и коме се придружила она социјалдемократска левица која је према Марксу поступала као према цркнудом псу. Какву вредност имају решења кризе – „морализација” капитала, „регулисање” финансија – која су бучно најављивали политичари, руководиоци, идеолози, укратко, сви они који су, колико јуче, жестоко осуђивали и најмању сумњу у делотворност либералног модела.

„Морализација” капитала? То је захтев који заслужује награду из црног хумора. Ако се овим тражи начин да се ублажи режим сакросанктне слободне конкуренције, онда је то право морално разматрање: Цинична ефикасност овде ће сасвим сигурно однети победу над сваким морализмом. „Етичка” брига овде има пре свега рекламну улогу. Ово питање Маркс је сажето решио у свом предговору Капиталу: „Ја личност капиталисте и земљопоседника не приказујем у ружичастој боји, али моје становиште које развој друштва, као економске формације, схвата као неки природни процес, не може појединца да учини одговорним за односе чија је он друштвена последица” (5). Ето зашто неће бити довољно да се подели неколико шамара па да се „обнови” систем у коме је профит једино мерило.

Не тврдимо да треба бити равнодушан према моралној страни ствари. Чак напротив. Али, проблем о коме говоримо сасвим је друге природе и не може се свести на поквареност газда - лопова и несавесност бескрупулозних трговаца. Оно што капитализам посматрано из ове перспективе чини неодбрањивим, то је принцип на коме се он заснива: људска делатност која ствара богатство у њему има статус робе и не схвата се „као циљ по себи већ као просто средство“. Нема потребе да читамо Канта, па да постанемо свесни перманентног извора аморалности овог система.

Ако стварно желимо да морализујемо економски живот, онда треба окривити оно што га деморализује. То се свакако решава – пријатно откриће многих либерала – кроз реконструкцију државне регулативе. Али, остваривати овај циљ у саркозијевској држави фискалне карике за богате и приватизацији поште, то превазилази границе наивности – или лицемерја. Према томе, ако хоћемо да начнемо питање регулације, онда се морамо вратити на основне друштвене односе; и овде нам Маркс опет пружа анализу чија се актуелност не може заобићи: анализу отуђења.

У свом основном смислу разрађеном у једном од текстова младога Маркса (6), овај појам означава проклетство које присиљава најамног радника да производећи богатство за другог, производи сопствено материјално и морално порицање: да би зарадио за живот, он мора да га изгуби. Савремени радници жртве су вишеструке нехуманости (7), од експлозије патологије рада и масовног отпуштања, до поплаве ниских плата; што на врло суров начин илуструје актуелност ове анализе.

Међутим, у својим зрелим радовима, Маркс отуђењу даје један шири смисао: капитал који непрестано производи радикално одвајање средстава производње од произвођача – фабрике, канцеларије, лабораторије не припадају онима који раде у њима – њихову

производну и сазнајну делатност, којом се не управља колективно, излаже анархији система конкуренције, у коме се она претвара у неконтролисани технолошки, економски и идеолошки процес, у гигантску слепу силу, која их подјармљује и уништава.

Људи не праве своју историју већ историја прави њих. Финансијска криза на застрашујући начин илуструје ово отуђење исто као и еколошка, и оно што треба назвати антрополошком кризом, наиме кризом људског живота. Ове кризе нико не жели али су сви принуђени да их трпе.

Из ове „опште експропријације” коју је капитализам довео до екстрема, неумитно се појављују рушилачки ефекти одсуства усклађеног регулисања. Онај који за себе тврди како „управља капитализмом” свакако је обичан политички шарлатан. Право регулисање и управљање захтева много више од интервенције државе, ма колико она била неопходна, јер ко ће, у крајњој линији, управљати државом? За управљање је потребно да интелектуални и материјални произвођачи поново у своје руке преузму средства за производњу и постану не акционари, већ оно што стварно јесу: „ствараоци” друштвеног богатства, који као такви имају неотуђиво право да учествују у управљању производњом а преко ње и самим својим животом.

Суочени са системом чија нас очигледна способност за саморегулацију изузетно много кошта, ми треба да, следећи Маркса, без одлагања започнемо превазилажење капитализма, да кренемо на дуги марш ка друштвеној организацији у којој ће људи, кроз нове видове удруживања, ставити под контролу своје отуђене друштвене снаге. Све остало само је бацање прашине у очи.

Неки ће казати да је Маркс, иако јак као критичар, слаб у погледу позитивних решења, јер је његов комунизам, „остварен” на Истоку, претрпео радикалан неуспех. Као да пропали стаљинистичко-брежњевљевски социјализам има нешто заједничко са Марксовом комунистичком визијом, за коју готово нико не покушава да, насупрот ономе што се под речју „комунизам” обично схвата, утврди истински садржај. У ствари, оно што се пред нашим очима оцртава то је нешто сасвим друго, то је „превазилажење” капитализма XXI века [\(8\)](#).

Али, овде нас заустављају: штети друкчије друштво значи тежити опасној утопији јер људи се не могу мењати. А либерална мисао зна шта је „човек”: он је биће чије понашање не одређују људске вредности већ искључиво његови гени, рачунар који покреће само

сопствени интерес – Homo economicus - створење са којим се може изградити само друштво приватних поседника који се налазе у односима слободне конкуренције.

Међутим, ова мисао је доживела банкрот. Поред очигледног краха практичног либерализма, готово нечујно се помаља стечај теоријског либерализма и његовог homo economicus-а (9). Двоструки стечај. Прво научни. Сада када и биолози напуштају симплицистичку тезу апсолутне генетике, наивност идеје о „људској природи” просто бode очи. Где се налазе, доскоро на сва звона оглашавани, гени интелигенције, верности или хомосексуалности? Који култивисани дух може да поверује како је, на пример, педофилија урођено својство.

Други стечај је моралне природе. Оно што се налази у темељу блиставе идеологије, о конкурентском појединцу, јесте једна дехуманизујућа педагогија, која од човека тражи да „постане убица”, једна програмирана ликвидација друштвене солидарности, ништа мање драматична од топљења поларних глечера, опште укидање цивилизације – дело лаког новца – које треба да зацрвени сваког ко се усуђује да говори о „морализовању капитализма”. У историјском бродолому, у коме се гуши, гушећи и нас, диктатура финансија, долази и до бродолома либералног схватања „човека”.

У томе се види неочекивана актуелност Маркса. Јер, ова значајна критика економије, у исто време је и покретач једне истинске револуције у антропологији. Ову до сада занемаривану димензију његове мисли не можемо да изложимо у неколико реченица. Али, његова Шеста теза о Фојербаху изражава је на сажет начин: „Али, људска суштина није апстрактум, својствен појединачној индивидуи. У својој стварности, она је свеукупност друштвених односа.” Супротно оном што замишља либерални индивидуализам, „човек” схваћен у историјском смислу, јесте људски свет. Ту се, на пример, а не у геному, скрива порекло језика. У том свету налази се темељ наших виших духовних функција, што је сјајно показао марксиста и један од највећих психолога XX века: Лав Виготски, који је овом тезом отворио пут ка сасвим различитом виђењу људске индивидуалности.”

Дакле, ми можемо да променимо живот. Под условом да га мењамо на добробит друштва.

(Lucien Seve, филозоф. Недавно објавио други том књиге *Penser avec Marx aujourd'hui*, La Dispute, Paris 2008)

Фусноте:

1. The Daily Telegraph, Лондон, 14 октобар 2008.
2. Le Magasine literaire, no.479, октобар 2008.
3. Карл Маркс, Одабрана дела, том 2, Култура Београд 1949.
4. Карл Маркс, Капитал, књига прва, Култура Београд, 1951.
5. Ibid. Књига 1.
6. „Отуђени рад”, Рани радови, Напријед, Загреб 1989.
7. Видети: Christophe Dejours, Travail, Usure mentale, Bayard, 2000.
8. У књизи Un future present:l’apres-capitalisme (La dispute, Париз, 2006), Жан Сев (Jean Seve), прави импресивну слику од облика превазилажења капитализма који се могу опазити у различитим областима.
9. Видети између осталог: Tony Andreani, Un etre de raison – critique de l’homo oeconomicus, Syllepse, Париз 2000.